

4.

HEITUSTU ÓSKIR OKKAR OG VONIR ERU
ÍSLENZKT LÝÐVELDI OG ALHEIMSFRIDUR

Úr áramót
(Morgunblaðið 31. desember 1943)

Um dýrtíðarmálin hefir verið mikið rætt, en eins og áður segir, ekkert að gagni aðgert.

Ekki þykir ástæða til að rekja hér sögu þeirra mála, heldur skal með sem fæstum orðum vikið að því sem er og því, sem verða mætti.

Svo sem kunnugt er, komst vísitalan hæst haustið 1942 og nam þá um 270 stigum. Var það að sönnu álit manna og þ.á.m. núverandi stjórnar, að kaupgjald í landinu hefði þá náð því hámarki, sem verðlag á útflutningsframleiðsluvörum gæti risið undir. Af því leiddi, að ástæðulítið var að óttast, að auknar kaupkröfur myndu valda frekari hækkun á dýrtíðinni. En þrátt fyrir það, var af öllum talið, að eigi mætti við svo búið standa, og var hin nýja ríkisstjórn, svo sem áður getur, tilkvödd til þess að ráða niðurlögum dýrtíðarinnar og færa með því atvinnulífið í öruggari farveg.

Þegar Íslendingar nú, eftir rúnlega árs viðureign stjórnarinnar við dýrtíðina, hafa fremur orðið að láta undan síga, er eðlilegt, að mikið sé rætt um, hverra úrræða beri

að leita, sem að haldi megi koma.

Aðallega tala menn utan þings og innan um tvær leiðir, þá, að halda áfram á þeirri braut, sem nú er gengið á, og kaupa verðlagsvísitöluna niður með fé úr ríkissjóði. Þetta er vilji núverandi ríkisstjórnar.

Hin er, að hætta nú þegar öllum milligreiðslum úr ríkissjóði, láta skeika að sköpuðu um verðlag og sölu landbúnaðarafurða a.m.k. á innlendum markaði og áhrif þess verðlags á vísitöluna.

Það er ekki ofmælt, að hvorugur kosturinn sé góður og skal ég víkja stuttlega að þeim hvorum um sig.

Með milligreiðslunum hafa menn fæstað því, sem fram á að koma og keypt sér stundarfrið. Er slíkt afsakanlegt, meðan verið er að átta sig á, til hvaða ráða skuli gripið. Lengur ekki. Hugsandi menn gera sér ljóst, að fyrr en varir, mun fjárþröng ríkissjóðs stöðva þing og stjórn á þessum flóttu frá staðreyndunum og neyða menn til að horfast í augu við þá örðugleika, sem, án alls efa, eru fyrir stafni. En það ríður á miklu, að eigi dragist úr hófi, að þjóðin átti sig á, hvar hún lendir, ef hún hefir ekki manndóm til viðnáms í tæka tíð.

Engum blandast hugur um, að þegar ófriðnum er lokið og hinar stríðandi þjóðir geta að nýju snúið sér að því að koma fótunum undir atvinnulíf sitt, mun verðlag á útflutningsvörum Íslendinga þegar í stað hríðfalla. Er í því

sambandi nauðsynlegt að menn geri sér ljóst, að verðlag á útflutningsvöru okkar hefur frá stríðsbyrjun hækkað mikið meir en verðlag flestra annara vara. Stafar þetta sumpart af lögmáli framboðs og eftirspurnar, en þó einnig, af því er snertir nokkurn hluta útflutningsvöru okkar, af því að fyrir einstaka góðvild Bandaríkja hefir tekizt að tryggja Íslendingum langtum hærra verð en sömu kaupendur hafa greitt öðrum þjóðum fyrir sams konar vöru. En um hið háa verðlag í höfuðútflutningsvöru okkar skal það eitt sagt, að það mun ekki standa deginum lengur eftir að Bretar og aðrar þjóðir að nýju hefja fiskiveiðar að ófriðarlokum. Og þá mun verðfallið fyrr en varir verða svo mikið, að óvíst er, hvort við fáum meir en 1/5 aða jafnvel 1/10 hluta þess verðs, er við nú berum úr bítum.

Það liggur í augum uppi, að þegar hér er komið sögu tekur gamanið að grána fyrir okkur Íslendingum. Er alveg víst, að við þurfum þá að taka með meiri alvöru og festu á okkar málefnum en við nú gerum, og munum þá iðrast margs þess, er gert hefir verið og ógert látið. Nefni ég þar til m.a. það, að úr því búið er, með hinum háu sköttum, að rýra að verulegu leyti viðnámsþrótt atvinnurekenda til að standast taprekstur, er það höfuðsök að hafa gert þá fjármuni, sem ríkinu þannig hafa áskotnast að eyðslueyri. Því fé þar að safna í opinbera sjóði til þess með því að efla aðstöðu hins opinbera til að ynna af hendi nokkurn hluta þess verkefnis, sem að eðlilegum hætti á að hvíla á einkaframtakinu, að tryggja atvinnuálmennings jafnt í stríðu sem blíðu.

Hér skal að öðru leyti ekki farið út í þessa sálma, enda yrði það of langt mál. En það eitt er víst, að enda þótt gengið sé út frá, að okkur tækist að halda þannig á málum okkar, að stýrt verði fram hjá versta bölinu,

atvinnuleysinu, þá verður þó aldrei umflúið, að hriðfallandi verðlag framleiðsluvörunnar mun leiða af sér lækkandi atvinnu-
tekjur allra stétta þjóðfélagsins og algert hrun ríkisteknanna.

Þegar svo er komið, mun enginn lengur svo mikið sem orða það, að haldið verði áfram að greiða fé úr ríkissjóði í því skyni, að neytendur fái kjöt og mjólk fyrir lægra verð en bændur selja það fyrir, eða að bændur fái hærra verð fyrir kjöt, ull og gærur en erlendur markaður vill greiða fyrir þessar vörur. En að halda uppi verðlagi á landbúnaðarvörum á innlendum markaði með milljónaframlagi úr ríkissjóði, einmitt meðan kaupgeta almennings er mest, til þess svo að hætta þeim greiðslum þegar í stað, er undan tekur að halla og einmitt í sama mund og kaupgeta neytenda þverr, sýnist vera öfugstreymi. En auk þess hlýtur það að verða bændum hættulegt að byggja búskap sinn á þessum fölsku forsendum.

Það er hægt að hegða sér eins og Lúðvík 15. gerði. En verði sá leikur leikinn of lengi, er mjög hætt við, að fyrir eftirkomendum þessarar stjórnar fari eins og fyrir eftirkomendum Lúðvíks 15., að fallöxi þverrandi getu ríkissjóðs og einstaklings og vaxandi örðugleikar á öllum sviðum atvinnulífsins skilji bol frá höfði, svo að engin stjórn eigi langa lífdaga í því umróti.

Það er því öldungis víst, að enda þótt svo megi fara, að menn neyðist til enn um hrið að halda áfram á þessari feigðargöngu, þá ríður á miklu, að sem fyrst verði snúið við og lagt inn á raunhæfari leiðir í þessu mikla vandamáli.

Hin leiðin, að hætta þegar í stað öllum milligreiðslum og gefa dýrtíðinni lausan tauminn, er einnig miklum vandkvæðum bundin. Ég hygg, að þann dag, sem það verður gert, stökkvi vísitalan viðstöðulaust upp í 290 til 300 stig. Samstundis hækkar allt kaupgjald að sama skapi. Án alls efa mun af því leiða, að mestur hluti framleiðslu útflutningsafurðanna myndi þá hætt að bera sig og því stöðvast í bili. Þá hefst baráttan

um niðurfærslu kaupgjaldsins. Þeirri brarátta linnir væntanlega ekki fyr en kaupgjaldið lagar sig eftir afurðaverðinu. Þessi barátta kostar þjóðina vafalaust miklar fjármunafórnir, en hún getur ekki leitt til endanlegrar úrlausnar á vandanum. Síðar, þegar afurðaverðið fellur, hefst sama baráttan á nýjan leik, og geisar þá með því meira æði og því lengur, sem bilið sem brúa þarf stækkar. En það sjá allir, sem eitthvað skyggnast fram í tímann, að þau vandkvæði, er nú kunna að skapast við að vísitalan hækkar um 20 til 40 stig, eru aðeins svipur hjá sjón miðað við það, sem verður, þegar hið fyrirsjáanlega og alveg óumflýjanlega hrun á verðlagi útflutningsafurðanna skellur á, að ófriðarlokum. - En sá kostur er þó á, að hefja baráttuna nú þegar, að með því gæfist þjóðinni kostur á því að glöggva sig betur á hvað í vendum er síðar, og væri þá vel tilvinnandi að fórna allmiklum verðmætum nú, meðan þjóðin er þess megnug, ef það mætti verða til þess að forða henni frá margfalt stærri fórnunum síðar, fórnunum sem henni yrði ef til vill ella ekki forðað frá að færa einmitt þegar hún fær ekki lengur undir þeim risið.

Er þessi kostur, þó illur sé, því síst verri en Lúðvíks 15. aðferðin.

Vöxtur vísitölunnar stafar að langsamlega mestu af kapphlaupinu milli kaupgjalds og afurðaverðs. Til þess að lækka dúrtíðina er eitt og aðeins eitt ráð, það er að stíga nú að einhverju leyti aftur á bak hina fögnu leið. Verði það ekki gert, daga Íslendingar uppi eins og nátturöll strax og aðrar þjóðir mega vera að því að hugsa um að framleiða sjálfar þarfir sínar að nýju, beinlínis vegna þess, að Íslendingar búa við langtum hærri framleiðslukostnað en aðrar þjóðir, og geta því við engan keppt um sölu afurðanna á frjálsum heimsmarkaði.

Það sem ef til vill veldur mestum örðugleikum í þessum efnum er, að fjöldi manna, og ekki síst í fjölmennustu stéttum þjóðfélagsins, vill blátt áfram ekki, að dýrtíðin lækki. - Að sönnu bölsótast allir yfir hækkandi vísitölu og deila á alla, sem þeir geta til náð, og telja að hægt sé að gera ábyrga. En þegar svo á að hætta að veita þessum mönnum þann að mestu leyti ímyndaðan stundarhagnað, sem þeim hefir dropið vegna sívaxandi dýrtíðar og verðbólgu í landinu, þá verða þeir æfir og vilja umfram allt halda dauðahaldi í sinn eigin skerf en sækja því fastar, að aðrir sleppi sínu.

Það er alveg víst að þetta myndi breytast, ef almenningur öðlaðist sanna og raunhæfa þekkingu á allri málefnaaðstöðunni. - Með því myndi honum skiljast, að mörgu og litlu krónurnar eru a.m.k. mörgum ekkert meira virði en færri krónur og stærri. Þá myndu menn sjá, að með því að berjast gegn dýrtíðinni, auka þeir og margfalda verðmæti þess, sem þeir nú hafa eignast, í stað þess að tefla því í hættu eða jafnvel ónýta það með rénandi verðgildi peninganna. Og það, sem skiftir mestu er, að þjóðin myndi þá gera sér grein fyrir þeim vandræðum, að ég ekki segi hörmungum, sem hennar bíða, ef hún reyndist allsendis ófús á að gera í tæka tíð hjá sér þær lagfæringar, sem nauðsynlegar eru til þess að Íslendingar geti að stríðslokum keppt við aðrar þjóðir, þ.e.a.s., að lækka allan framleiðslukostnað.

Í þessum efnum getur enginn annar aðili en Alþingi haft þá forystu, sem með þarf og að haldi kemur. En þetta er á meðfæri Alþingis, ef það vill takast vandann á hendur.

Þegar ríkisstjórn Sjálfstæðisflokksins sá, að hún réði ekki við vöxt dýrtíðarinnar, gerði hún þá alveg sjálfsögðu skyldu sína að beiðast lausnar. Jafnframt lagði hún til, að reynt yrði að mynda fjöggra flokka stjórn til að fast við

þá örðugleika. Enn bendum við Sjálfstæðismenn á þessa leið, helst á allra flokka stjórn, en á.m.k. á sterka þingræðisstjórn, sem hefir að baki sér einbeittan þing vilja. Ef slík stjórn nær innbyrðis samkomulagi mundu þingflokkar hennar fylgja henni. Ef Alþingi sættist á leiðirnar, mun þjóðin ekki mögla.

Þetta er úrræðið. Sterk stjórn, sem ræðst í að skera niður dýrtíðina með lækun kaupgjalds og afurðaverðs. Jafnframt séu gerðar þær ráðstafanir sem nauðsynlegar teljast til þess að ekki sé frekar gengið á hagsmuni eins þjóðfélagsþegns en annars, og tel ég að í því skyni einu geti komið til mála að leggja í eitt skifti auka-skatt á eignir manna.

Það er engum vafa undirorpið, að Íslendingum er það óumflýjanleg nauðsyn að ekki verði látið standa við orðin ein í þessum efnum, heldur verði þeim fylgt á eftir með einbeittum athöfnum. En hitt er jafnvíst, að það væri höfuð firra að láta sér ~~adetta~~íhug að með þessum aðgerðum einum takist að leysa allan vandann. Samstarf á sviði stjórnmalanna m.a. í því skyni að ráða niðurlögum dýrtíðarinnar, er aðeins grunnurinn. Eftir er svo að byggja húsið, að skapa þjóðinni nýja afkomumöguleika, ný lífsskilyrði. Fortíðin er liðin og kemur aldrei aftur. Framundan er nýr heimur, nýrra síða og háttá. Af öllum viðfangsefnum atvinnulífsins er það langsamlega veigamest, að tafarlaust sé hafinn undirbúningur að því að nema land Íslendingum til handa í þessum heimi framtíðarinnar. Við verðum að gera okkur ljóst allt sem kringum okkur gerist, og við verðum að viðhafa þann hraða í orðum og athöfn, sem nauðsynlegur

er til þess að Íslendingar geti haldið áfram að lifa menningarlífi sjálfstæðrar þjóðar, þegar launin verða okkur úthlutuð eftir því einu, hvert gildi það hefir fyrir aðra, er við erum færir um að leggja af mörkum.

Íslendingar hafa mörg skilyrði til þess að horfa vonglöðum augum fram á veginn. Við eigum ríkar auðlindir og erum ennþá atorkusöm og þrekmikil þjóð og okkur hafa borist upp í hendurnar þeir fjármunir, sem nauðsynlegir eru til þess að setja bú okkar að nýju.

En við megum engu gleyma og ekkert afrækja né vanrækja. Við verðum að vera viðbúinir að hagnýta hina nýju tækni og reiðubúinir til að gera þær breytingar á framleiðslu- háttum þjóðarinnar, sem hið nýja viðhorf kann að krefjast.

Verði okkur fótaskortur á þessari braut, gæti af því leitt, að við yrðum of seinir til mótsins. Mætti þá svo færa, að aðrir hefðu sest í okkar sess, tekið á sig þær byrðar, sem við erum fúsir að bera og með því öðlast þau réttindi, sem við með engu móti megum án vera.

Sjálfstæðismálinu hefir miðað áfram í rétta átt. Að sönnu hafa orðið á veginum hindranir, sem enginn átti von á og undrun sæta. Enginn verður það þó farartálmi og munu nú flestir telja málinu borgið.

Hið síðasta og merkasta, sem skeð hefir í sjálfstæðismálinu á þessu ári, er yfirlýsing sú, sem þrjár stærstu þingflokkarnir gáfu út 1. desember síðastliðinn í samráði við ríkisstjórnina um "að stofna lýðveldi á Íslandi eigi síðar en 17. júní 1944", og ákváðu þessir flokkar, að þing yrði kvatt saman hinn 10. janúar næstkomandi til þess að afgreiða lýðveldisstjórnarskrána.

Með þessari sameiginlegu yfirlýsingu 45 þingmanna af 52, studdri af ríkisstjórninni og í samræmi við óskir enn fleiri þingmanna, eru örlög málsins ákveðin. Verður því íslenzkt lýðveldi endurreist og forseti kosinn hinn 17. júní næstkomandi, nema fyrr verði.

Sem kunnugt er, hefir stjórnarskrárnefnd kosin af Alþingi sett á rökstólum og fjallað um þetta mál frá því vorið 1942. Varð í öllum aðalatriðum samkomulag í nefndinni um afgreiðslu þess. Gaf nefndin út álit hinn 7. apríl síðastliðinn og segir þar:

"Til gildistöku þessara stjórnskipunarlaganna kom nefndin sér saman um að leggja til, að valinn yrði 17. júní 1944, og ber til þess bæði það, að hallkvæmt hefir þótt að láta eigi formleg sambandslit við Danmörku taka gildi fyrr en eftir lok yfirstandandi árs (1943), og eins hitt, að þessi dagur þykir Íslendingum flestum ágætastur sökum sögulegra minninga í frelsisbaráttu þjóðarinnar.

Til tals gæti þó komið, að ákvæði um gildistöku fyrr yrði einnig skeytt inn í frumvarpið, ef brýna nauðsyn þætti til þess að bera að dómi Alþingis".

Undir þetta rituðu umboðsmenn allra þingflokka, þ.á.m. þeir Stefán Jóhann Stefánsson og Haraldur Guðmundsson.

Var nú að vonum talið að tryggt væri, að allir flokkar stæðu saman að afgreiðslu málsins, og fögnuðu því allir Íslendingar undantekningar lítið.

Hér skal ekki rædd hin óheillavænlega stefnubreyting Alþýðuflokksins í málinu, en það eitt sagt, að jafn

Óskiljanlegt er, að Alþjóðflokkurinn skyldi binda sig með framangreindri undirskrift, ef hann ætlaði sér að bregðast, sem hitt, að hann skyldi bregðast, úr því hann batt sig með undirskriftinni.

Ekki þykir heldur ástæða til að fjölyrða um afskipti einstakra utanþm. af lýðveldisstofnuninni. Auðskilið er, að menn geti greint á um slík mál og þá að sjálfsögðu eðlilegt, að reynt sé að hafa áhrif á réttan aðila, þ.e.a.s. Alþingi í samræmi við þessar skoðanir, óskir og vilja. En hitt eru furðuleg tíðindi, að örfáir menn, sem ekkert sérstakt hafa umfram aðra til brunns að bera til úrslita áhrifa á þetta mál, skuli ætla sér að setja Alþingi úrslitakostina að viðlagðri virkri baráttu gegn stærsta velferðarmáli komandi kynslóða á Íslandi. Og allra kynlegust verður þessi framkoma, þegar þess er gætt, að það sem þessir menn gera ða ágreiningsefni, skiptir að því leyti engu máli, að með nákvæmlega sömu rökum yrði hægt að staðhæfa að Íslendingar hefðu ekki fylgt bókstaf sambandslaganna - en það hefir lengst af virst keppikefli þessara manna - hvort heldur sem Alþingi færi að óskum þeirra eða virti þær að vettugu og færi sínu fram eins og nú er ákveðið. Þetta sannaði m.a. Einar Arnórsson dómsmálaráðherra, í hinni einkar glöggu og greinargóðu ræðu er hann flutti í útvarpið 1. desember síðastliðinn.

Því verður aldrei trúað um suma þessara manna, að þeir ljái sig til baráttu gegn þjóðfrelsiu á örlagastundinni. Og því verður heldur aldrei trúað, að á nokkurs manns færi sé að rugla svo dómgreind almennings, að til stórvandræða geti orðið. Allir se, eitthvað þekkja til íslenskrar stjórnmalabaráttu vita, að flokksríki er ekkert minna hér en í nágrannalöndunum. Það er því ekki aðeins líklegt, heldur algjörlega óbyggjandi víska,

að það mál, sem þrír stærstu flokkarnir, studdir af ríkisstjórninni, hafa tekið upp á sína ætta og heitið að bera fram til sigurs, það sigrar. Og ekki síst þegar þetta mál er sjálft frelsismálið, einmitt það málið, sem þjóðin í heild hefir þráð heitast að sjá leið til farsælla lykta.

Af þessu leiðir, að þegar til þjóðaratkvæðis kemur, mun einnig sá, sem er andvígur þingviljanum, staðfesta hann með atkvæði sínu. Á þeirri stundu munu menn skilja að örlög málsins eru að því leyti ákveðin, að meiri hlutanviljinn getur ekki fallið nema á einn veg. Hann samþykkir að stofna lýðveldið og lýðveldið verður stofnað. Hin einu áhrif þessara kjósenda verða því í rauninni þau, hvort þeir með atkvæði sínu vilja styrkja eða veikja hinn íslenska málstað út á við, hvort þeir vilja sýna umheiminum samtaka þjóð eða mynd af smáþjóð, sem með meir en 100 ára samfelldri frelsisbaráttu tókst að sannfæra sjálfa sig og aðra um það, að þrátt fyrir innri ágreining og margvíslega misklið, stæði hún þó einhuga að frelsisbaráttunni, en sem þó brást á örlagastundinni og sundraðist.

Þegar tími hefir unnist til þess að skýra þetta fyrir þjóðinni, má treysta því, að Íslendingseðlið verði öllu öðru yfirsterkara við þjóðaratkvæðagreiðsluna.

Það er því ekki aðeins vonlaust verk að berjast gegn hinum íslenska málstað. Það er einnig allt of aamt hlutskifti nokkrum Íslendingi til handa.

Við Íslendingar mænum vonaraugum fram á nýja árið.
Allar heitustu óskir okkar og vonir felum við í
þessum orðum: Íslenskt lýðveldi. Alheimsfriður.